

Nagy Levente

A többségi elv ambivalenciái

Bevezető

A demokrácia és a képviselet fogalmaihoz szorosan kötődő *többségi elvről* beszélni nem idejétmúlt vállalkozás. A demokratikus berendezkedés a korábban egyforrásúnak tekintett hatalmat sokforrású (*poliarchikus*) hatalomra bontotta le, és ebben a formában intézményesítette. A sokféleségből szükséges volt azonban valamilyen egységet teremteni, a többforrású hatalommal rendelkező plurális társadalmat politikailag is megszervezni, irányítani és fenntartani. Ennek érdekében kiemelkedő jelentőségük van a szabad és demokratikus választásoknak, amelyek adott választási procedúra, adott választási formulák alkalmazása mellett a *többségi elv* alapján választják ki a képviselőket, és határozzák meg többnyire a kormány politikai (párt) összetételét. Ilyen értelemben, a többségi elvnek megkülönböztetett jelentősége van minden demokratikus rendszerben, a fogalom tanulmányozása ezért indokolt.

A *többség*fogalmának és a *többségi elv* gyakorlati-hatékonysági, illetve erkölcsi-méltányossági értékeinek bemutatását követően a tanulmány alapvető célja rávilágítani két alapvető, de ambivalens kérdésre: egyfelől arra, hogy a többségi elv mentén létrehozott képviselet nincs egyértelműen összhangban a demokráciával annak eredeti értelmezése alapján, másfelől pedig arra, hogy a többségi elv nem szükségszerűen demokratikus módszer. Ahhoz, hogy ne rombolja a szabadságot, a pluralizmust, a kisebbségekhez tartozó polgárok jogait, a békés együttműködést, és hogy ne teremtse (többségi) zsarnokságot, a többségi elvet csak olyan, demokratikus értékeket támogató feltételekhez kötve lehet alkalmazni, melyek képesek leszorítani, és demokratikus keretek között tartani az elv alkalmazásából származó esetleges veszélyeket.

A többség fogalma

Elemi megközelítésben a „többség” nem más, mint adott számértékek összehasonlítása során a (leg)nagyobb mennyiség. Ez azonban nem annyira egyértelmű, hiszen más, nem kizárólag választás során felmerülő kritériumok mentén is elképzelhető a többség fogalmának megközelítése, ezért pontosítanunk kell, hogy milyen „többségre” gondolunk. Minden társadalomban jelen lehet *stabilan állandó* többség (illetve kisebbség) etnikai, vallási, kulturális szempontok mentén, *viszonylag permanens* többség, amelyhez azok a polgárok tartoznak, akiknek

sikerült akaratukat érvényesíteni a választásokon az általuk preferált jelölt győzelmén keresztül, és végül *ad hoc* többség, amelynek tagjai adott közügyi kérdésben, érdekeikkel összhangban a többségi oldalhoz tartoznak. Az így megkülönböztetett három többség, természetesen nem fedi, nem fedheti egymást, de egymástól elszigetelten sem célszerű kezelni, mert tartalmazhatnak közös pontokat, amelyek alapján kölcsönösen hatnak egymásra, és egyes döntések kimenetelére. Jelen tanulmányban azonban fontosabbnak tartom azt a mennyiségi szempont szerinti megkülönböztetést, amely a választásokon használt két alapvető többségre vonatkozik: a *relatív* és az *abszolút* többségre.

A *relatív többség* nem a rendelkezésre álló teljes mennyiséghez mérendő, e többséget az egyes mennyiségek egymáshoz való viszonyítása során kapjuk meg. A relatív többséghez, értelemszerűen, nem szükséges a teljes mezőny együttes erejének legyőzése, elegendő a riválisok legjobbjának legyőzése.¹

Az *abszolút többség* más elven nyugszik, ugyanis egy mennyiségről csak abban az esetben mondhatjuk, hogy abszolút többség, ha a teljes mezőny együttes erejét legyőzi, vagyis ha egymagában nagyobb a többi mennyiség összegénél. Másként fogalmazva, egy mennyiség akkor mondható abszolút többségnek, ha nagyobb az összmennyiség felénél.²

A többségi elv

Grotius szerint „Természetellenes, hogy a többség alá legyen vetve a kisebbségnek. Ugyanis a többség az egészre vonatkozik, kivéve, ha megállapodás vagy pozitív törvény nem ír elő eltérő procedúrát”. (Heinberg, 1926: 52.)³ A demokratikus választás, a választási procedúra a többségi elv érvényesülésének intézményes kerete (kontextusa). A többségi elv egy sajátos módszer vagy technika a közösségi döntések terén, noha az elv nem annyira egyértelmű, és nem is kizárólagos, hiszen a döntésekben kínálkozhat egy alternatív módszer, a konszenzus elve is.

A demokratikus választások eredményei a többségi elv alapján alakulnak, így a többségi elv egy sajátos *eszköz* (módszer). A többségi elv *eszköz* (módszer) egyfelől olyan értelemben, hogy alkalmazásával kiderül a társadalomban domináló (többségi) akarat, azaz a választók politikai (párt) preferenciája, melynek

¹ A relatív többség gyakorlati szerepe akkor jelentős, amikor több mint két lehetőség közül kell győztest választanunk.

² Zavarba ejtő kérdés lehet azonban, hogy voltaképpen mit jelent az „összmennyiség” a választások során: az összes állampolgárok vagy a választójoggal rendelkezők száma? Az urnák előtt megjelentek, vagy érvényes szavazatot leadók összmennyisége?

³ "It is unnatural, that the majority should submit to the minority – hence the majority naturally counts as the whole, if no compacts or positive law prescribes a different form of procedure."

mentén megalakul a kormány. Másfelől, a többségi elv sajátos módszer, hiszen lehetőséget teremt arra, hogy a közügyi döntésekben ki lehessen választani a kínálkozó alternatívákból a legmegfelelőbbnek tűnő megoldást.

A többségi elv azonban nemcsak módszer, hanem gyakorlati–hatékonysági, illetve erkölcsi–méltányossági érték is. *Gyakorlati–hatékonysági* szempontból a vezetők többségi elv szerinti kiválasztása elfogadhatóbbnak tűnik – legalábbis demokratikus szemszögből nézve –, mint például az erőszakkal történő vezetőválasztás. A többségi elv alapján történő választás abból az elgondolásból (elv-ből) fakadhat, hogy az isteni jogon vagy a nemesi privilégiumon alapuló rendszer helyett, a demokratikus választás mégiscsak a „legjobbak” kiválasztására törekedik (még ha ez nem is történik meg, az elvek szintjén azonban ott a lehetőség). A vezetők kiválasztásában nem maguknak a kiválasztottaknak, hanem másoknak kell eldöntenie, hogy ők a legjobbak, és másoknak kell elismernie, hogy ők a legméltóbbak a vezetésre. Ez az elismerés a legitimitás lényeges része, még akkor is, ha a többségi elv alkalmazása során a legérdemesebbek kiválasztása nem annyira egyértelmű, mi több, a minőség és a mennyiség sorrendje fel is cserélődhet. E téren Sartori is hangot ad aggodalmának, „a minőség követelménye alárendelődött a számszerűség követelményének [...], míg a szándék az volt, hogy a legjobb kiválasztása érdekében kell számolni, addig a mai demokráciák sokat számolnak, és keveset válogatnak. A számok zsarnoksága felértékeli a mennyiséget, azaz leértékeli a minőséget”. (Sartori, 1999: 82.) A kérdés tehát, hogy mennyire lehetséges, vagy mennyire valószínű a legjobbak kiválasztására irányuló törekvés sikeressége.

Válaszadási kísérletünkben, a teljesség igénye nélkül, Hayek „szétszórt tudás” elvét hívhatjuk segítségül.⁴ Ha birtokában vagyunk minden szükséges információnak, ha van egy adott preferencia-rendszerünk, és tökéletes ismeretekkel rendelkezünk, akkor a felmerülő probléma logikai úton hatékonyan megoldható (többek vagy kevesek részéről). A társadalmi problémák esetében a szükséges információk, a feltételek és körülmények sokaságának „adottnak” kellene lennie a problémák megoldásához. Ha azonban adottnak azt tekintjük, „ami egyetlen elme számára adott”, amely aztán a szükséges információk birtokában képes a problémát tudatosan orvosolni, akkor rájövünk, hogy tulajdonképpen egyetlen egyén (vagy kis csoport) sincs elegendő tudás birtokában e téren. Hayek szerint a lehető legmegfelelőbb tudás, vagy erőforrás tulajdonképpen ott van a társadalomban, de ezek „a társadalom egyes tagjai által ismert erőforrások”. A

⁴ Tény, hogy Hayek a piaci körülményekre alkalmazta az elvet, és azt is kihangsúlyozta, hogy a szétszórt tudás nem egyesíthető. Ne feledjük azonban, hogy Hayek ezzel a tervutasításos gazdálkodásnak üzent elsősorban hadat. A szabad választások során sem történik meg az egyes vélemények (tudások) egyesítése, hiszen azzal megszűnne a választás szabad jellege, de a választások eredményét végül is, a többségi elv alkalmazásával, az egyes döntések egyesítése adja. A két egyesítés azonban távolról sem azonos jellegű!

kérdés persze az, hogy vajon miként lehet e „szétszórt tudások legjobb hasznosítását elérni olyan célok érdekében, melyek relatív fontosságát csak maguk az illető egyének ismerik”. (Hayek, 1995: 241–42.)

A többségi elven nyugvó demokratikus választásokra levetítve, a hayeki gondolatmenet lényege a következő: a választópolgárok különböző körülmények között, eltérő alaphelyzetekből kiindulva mérlegelnek különböző szempontok, kritériumok, megfontolások mentén, és hozzák meg a számukra megfelelő (nek tetsző) döntést egyik vagy másik jelölt javára. Az egyes alaphelyzetek sokasága olyan „adott” helyzet, amely nem egyetlen elme számára adott. Az alaphelyzetek kellő ismerete, és az ismereteken alapuló tudás tulajdonképpen „szétszórtan” létezik, hiszen maguk a választópolgárok vannak leginkább önnön helyzetük tudatában, és rendelkeznek a legnagyobb ismerettel saját helyzetükre nézve. E tudás alapján hozzák meg szabad döntéseiket és szavaznak valamelyik jelöltre. A tudásegységek összege „nagyobb tudás”, mint az a tudás az egészről, amellyel egyetlen elme vagy egy kis csoport rendelkezhet. Az egyes választópolgárok tudásegységeinek kanalizálása során bontakozik ki, azaz derül ki a többség. Az így kialakult többségi döntés, elvi szinten hatékonyabbnak tűnik, mint az egyéni döntés, és ha elfogadhatónak tartjuk Hayek érvelését, akkor a többségi elv ilyen alkalmazásával történő szabad választások a lehető legjobban hasznosítják „azt a tudást, aminek a maga összességében egyetlen egyén sincs birtokában”. (Hayek, 1995: 242.) Tény, hogy bizonyos helyzetekben Hayek érvelése elfogadható, mi több, meggyőző. Úgy gondolom, azonban, hogy nincs megnyugtató magyarázat abban a tekintetben, hogy a „mennyiségi” többség ilyen jellegű döntésének miért kellene szükségszerűen termékenyebbnek lennie, mint a (szakmai szempontok mentén) beavatott „minőségi” kisebbség döntése, adott ügyben vagy kérdésben.

A többségi elvnek *erkölcsi-méltányossági* értéke is van. Ennek érzékeltetésére talán Rousseau idevágó gondolatait érdemes felidézni, annak ellenére, hogy a „szent és sérthetetlen” főhatalom emlegetése eléggé antidemokratikus hangvétele, noha e következtetést mindenképp mérsékeli az a rousseau-i megállapítás, hogy e hatalom azért „mégsem lépi és nem is lépheti át az egyetemleges megállapodás határait”. (Rousseau, 1972: 56.) Klasszikusnak számító társadalmi szerződéselméletében Rousseau tulajdonképpen többségi elvet használ, de a szerző a többség szélsőséges, a közösség egészére kiterjedő formájáról beszél (konszenzus, megállapodás). Ez lenne a maximális, vagy „ideális” többség. A rousseau-i megállapodás tehát „ideális” többséget hoz létre, amely a közösség tagjait egyesíti a közös érdekek (közakarát) mentén. Az ideális többség alapján létrejött közakarát a mindenkire vonatkozó közösségi akarat, szemben a mindenkivel szemben a magánakarátok összességével. (Rousseau, 1972: 51.) A kérdés persze továbbra is az, hogy a többségi elv méltányos-e. Rousseau válasza erre az lehetne, hogy a többség összhangja méltányosságot kölcsönöz a megállapodásnak (a

többségi elv szerinti döntésnek), nemcsak azért, mert erősíti az összetartozási érzést, valamint a felelősség és kötelesség tudatot, hanem elsősorban azért, mert mindenkire kiterjed, egyfajta egyenlőségi érzést teremt,⁵ mindig jogos, és mert a közakarat mindig a közjóra törekedik. A méltányosság mértékét az sem csökkenti, ha a közjóra való törekvésből „nem következik, hogy a nép határozatai mindig egyaránt helyesek” lennének, ugyanis a közösség mindig a maga javát akarja, de nem mindig ismeri azt fel. (Rousseau, 1972: 50 – 51.) Ilyen értelemben a többségi elv alapján létrejött közakarat terelődhet tévútra, de a népet kevésbé lehet önmagával (közakarat) szemben megvesztegetni.

A többségi elv ambivalenciái

A többségi elv alapján kiválasztott vezetők, illetve a többségi elv alapján történő hatalomgyakorlás talán a legelterjedtebb módszer a konfliktusok viszonylag békés megoldására, és a közügyek rendezésére, annak ellenére, hogy a többségi elv elfogadottsága nem egyetemes, hiszen számos ponton támadható. A demokráciák, ennek ellenére mégis széles körben alkalmazzák az elvet! Úgy tűnik, egyfajta ellentmondás húzódik az elv széles körű alkalmazása és támadhatósága között. Ennek esetleges feloldására tett kísérletünket megelőzően azonban a többségi elv két fontos ambivalenciájára világítunk rá. Egyrészt arra keressük a választ, hogy többségi elv alapján létrejött képviselői demokrácia demokratikus-e, a fogalom „eredeti” értelmében, másrészt azt szeretnénk megvizsgálni, hogy a többségi elv vajon veszélyezteti-e a szabadságot.

A demokrácia „eredeti” értelmezése kapcsán nem az arisztotelészi megközelítést vesszük alapul, Arisztotelész szerint ugyanis a *demokrácia*uralkodás „a vagyontalanok érdekéért”(Arisztotelész,1969: 167.), s mint ilyen, csupán „korcs alakja” a *politeia*-nak, amelyben maga „a nép gyakorolja az államhatalmat a közjó érdekében”. (Arisztotelész,1969: 166.) Jelen írásban inkább arra a demokráciaértelmezésre helyezzük a hangsúlyt, amelynek alapján és a szó „eredeti” értelmében a demokrácia nem lehet képviselői, ugyanis a két fogalom ellent-

⁵ Lásd Berg, 1965: 124 – 127, illetve a IX. és X. fejezetek. A többségi elv és az egyenlőség kérdése egy külön tanulmány témája lehetne, főleg annak figyelembe vételével, hogy megkülönböztethetünk egyfelől *részvételi* egyenlőséget, amelynek minden demokratikus rendszerben helye van, noha itt inkább a „mennyiségi egyenlőség”, vagyis a részvétel számszerinti egyenlősége (egy szavazó egy szavazat) érvényesül, nem a „súlybeli egyenlőség”, vagyis az, hogy mekkora súllyal járulnak hozzá az egyes szavazatok a többség kialakulásához. Másfelől, megkülönböztetjük a döntések meghozatalában a *befolyásolási* egyenlőséget, ami már jóval bonyolultabb, hiszen a többség részéről nem mindig biztosított a kisebbségi csoportok döntésekben való részvétele és befolyása. Itt tulajdonképpen arról is szó van, hogy a közügyi döntések meghozatalában a többség, illetve a kisebbségek szerepének, súlyának mértéke változhat esetről estre, rendszerről rendszerre. Lásd bővebben Berg, 1965: 125.

mond egymásnak, ezért nem túlzás a demokrácia és képviselet helyett inkább demokrácia *kontra* képviseletről beszélni. Ez utóbbi kijelentést arra lehet alapozni, hogy a két fogalomban egymással szemben álló (akár inkompatibilis) elemek vannak, ami azt jelenti, hogy a képviseleti demokrácia, mint kormányzati rendszer, nem egyezteteti össze a demokrácia és a képviselet alapvető elveit. (Körösényi, 2005: 144.) Minél demokratikusabb egy rendszer, annál kevésbé képviseleti és fordítva: minél inkább képviseleti, annál kevésbé demokratikus. Nézzük, miért?

A demokrácia, a szó szigorú értelmében önkormányzatot jelent, azaz ténylegesen *participatív* jellegű a közügyi döntéseket illetően, míg a képviseleti demokrácia *elitista* rezsim (a képviselők megkülönböztetett, kiemelt politikai szerepe miatt). Minden alkotmány feltételezi a nép egységét, azt, hogy a nép „egységes cselekvő alany”, a maga identitásával. Az identitás viszont azt jelenti, hogy nép egzisztenciális értelemben azonos önmagával, és önmagában létezve képes cselekedni (Körösényi, 2005: 145.)⁶ Az identitás a demokrácia alapelve, melynek értelmében a kormányzók és kormányzottak azonosak. (Schmitt, 235 In: Körösényi, 2005: 146.)

Ilyen értelemben, a képviselet elve szemben áll az identitás elvével. A nép többségi elv által megteremtett politikai egysége soha nem lehet azonosság (identitás), hiszen az egységhez, a többségi elv szerint valóságos konkrét személy(ek) kell(enek), aki(k) által a nép képviselve van. A reprezentáció, tehát *perszonális* töltetű, ezzel viszont megnyílik a lehetőség arra, hogy a képviselő manipulálva formálja és befolyásolja a sokaságot. Az történik ugyanis, hogy az emberek kevésbé ismerik vagy tudják egymás véleményét, álláspontját, kivéve azokat, akik közvetlen kapcsolatba kerülnek egymással. Minden más ember véleményéről, és ezzel a „közvéleményről” a közösség tagjai a képviselő(k) közvetítésével szereznek tudomást. Az emberek nem tudhatják pontosan, a legjobb esetben is csak hihetik mindazt, amit a vezető mond nekik a „köz” nevében, a „közvéleményre” hivatkozva. Ilyen értelemben, a képviselő formál(hat)ja a neki engedelmessé váló tömeg közösségi véleményét, akaratát. Ez viszont nem a közösség valódi, inherens véleménye, a kiválasztott vezetői elit pedig nem azonos a néppel, inkább közösségen kívüli. A képviselő és a képviselet révén tehát valami olyasmi jelenítődik meg, ami a képviseltek véleményeinek konkrét egységében nincs jelen, hiszen csak a képviselőben formálódik meg, aki internalizálja az információkat, majd megjeleníti a „közakaratot”. Ezzel egyfajta konformizmust teremt, és a reprezentáció így képes lesz egységesíteni, és a maga módján „konkretizálni” az egyes véleményeket. A kiválasztott vezetői elit már nem a nép része, a kettő elkülönül egymástól, és a képviselő így „külsődleges” személlyé vagy intézménnyé válik. Az általa megjelenített „közakarot” ezért közösségen

⁶ Az identitás elve Carl Schmitt felfogásán alapszik. Schmitt (1928): *Verfassungslehre*. Berlin.

kívüli. Az egységesített „közakarát” és a közösség tagjainak tényleges akarata között lehetnek átfedések, de a kettő nem azonos. Identitás nélkül pedig nem beszélhetünk demokráciáról. Ez tehát – Schmitt nyomán – a képviselő *kontra* demokrácia.

Az „eredeti” demokrácia a többségi elvet mellőző *sorsolás* híve, hiszen ezáltal a nép bármely tagja lehet vezető, nincs privilegizált csoport; a kiválasztás nem érdem, képesség vagy szakképzettség kérdése. A kisorsolt vezető nagy valószínűséggel közepszerű, átlagember, hasonló a néphez, mindegy „hű” reflexiója a népnek. Ezzel ellentétben, a többségi elven nyugvó *választás* nem demokratikus a szó szigorú és eredeti értelmében, hiszen a jelölt kiválósága, szuperioritása eleve arra utal, hogy a kiválasztott személy átlag fölötti tulajdonságokkal rendelkezik. Ez viszont *arisztokratikussá* emeli, és a népen „kívülivé” teszi őt. (A modern demokráciák, ilyen értelemben, arisztokratikussá vált demokráciák).

A második kérdés⁷ tehát, hogy a többségi elv „szabadságot veszélyeztető-e” vagy sem. Egyfelől, a demokráciában az egyén kötelessége „tisztelőben tartani a többség akaratát”. Híres védőbeszédében Szókratész mondta, hogy „nyilvánvalóan azonban nem merek a sokaságotok előtt fellépni”, ugyanis „nem lehetséges, hogy biztonságban maradjon bármely ember, aki...a sokasággal nemesen szembeszáll”.⁸ Jóval a modern demokrácia kibontakozása előtt Nagy Károlynak írt egyik levelében Alcuin⁹ azt állította, hogy *Vox populi, vox Dei* („A nép hangja, Isten hangja”). A minden francia felnőtt férfira kiterjedő választójog megadásával a *Nemzeti Konvent* többségi elv alapján jött létre (igaz, közvetett választás útján), és ez a testület szavazta meg (egyetlen szavazatkülönbséggel) XVI. Lajos halálra ítéletét. Az események alakulására válaszul, ebből a testületből nőtt ki az a Jakobinus diktatúra (1793–1794), amelynek vezetői talán Rousseau „ideális” államát szerették volna megvalósítani, miközben az erőszak és a terror legelképezhetőbb változatát alkalmazták a „többség” nevében. A 19. század második felében A. V. Dicey, a század egyik ismert angol alkotmányjogásza a többségi elv alapján megválasztott Alsóházzal szembeni aggodalmának adott hangot, amikor arra figyelmeztette kortársait, hogy „a parlament bármit megtehet a férfi nővé változtatásán kívül”. (Dickerson–Flanagan, 1990: 36.)

⁷ E kérdés megválaszolására tett kísérlet egyben azt is jelzi, hogy a fenti, gondolatébresztő érvelés ellenére, jelen tanulmányban elfogadjuk a képviselői demokrácia létjogosultságát.

⁸ Platón: *Szókratész védőbeszéde*. X, (ford. Devecseri Gábor) (mek.miiif.hu/00400/00460/00460.htm) (letöltve 2015.09.25)

⁹ Alcuin (735–804) angol teológus, aki Nagy Károly udvarában töltött be tisztséget, többek között az uralkodó fiait tanította.

Másfelől, a demokrácia alapvető jegyei közé tartozik az egyén, a kisebbségek lehető legnagyobb szabadságának tiszteletben tartása és garantálása. Ennek alapján a szabad egyén „nem hunyázkodik meg az emberi hatalmasságok előtt”. Schiller drámájában, a *Demetriusban* a következő olvasható: „A többség? Mi a többség? A többség értelmetlenség, a jó ítélet mindig is a kevesek érdeme”. (Nef, 2008: 6.)¹⁰A többségi elvet Hoppe egyenes „a nem létező Isten”-nek nevezte (*A godthat is none*).¹¹ Akár érzelmi, akár racionális alapon közelítjük meg, a fenti példákból látszik, hogy itt két, egymással szemben álló vélemény vagy álláspont húzódik végig a történelem folyamán, akár még a modern demokráciák megjelenése előtt is: egyfelől a szabadság féltése, másfelől a többség mindenható ereje, vagy legalábbis szuverén jellege. Nem meglepő tehát, hogy nem olyan egyértelmű a válaszadás, de a demokrácia alapvető feladata megtalálni a kettő közötti egyensúlyt. A kérdés tehát, hogy összefér-e a szabadság eszméje (a viszonylag kevés megkötéssel alkalmazott) többségi elv szerinti kollektív döntéssel, és ha igen, miként lehetséges ez? A lelkes liberális azonnal azt válaszolná, hogy a kettő „nem egyeztethető össze”, miközben az elődei által is régóta megtapasztalt svájci demokrácia polgára azt a választ adná, hogy a kettő jól megfér egymással. Leegyszerűsített példánkban vajon a racionális szkepticizmus áll szembe az érzelmi pozitívizmussal?¹²

A választásokon alkalmazott többség fogalma önmagában és szigorú értelemben véve nem utal másra, mint az érvényes szavazatok számára, és azok megoszlására a szavazók számának és preferenciáinak függvényében. A többségi elv pedig „tisztázza”, hogy az előre meghatározott többségi formula alapján ki a győztes. Aki elfogadja ezt az elvet, annak azt is el kell fogadnia, hogy a szavazók valamivel több, mint felének akarata érvényesül, és a közösség kevesebb, mint, felének (ami lehet a teljes szám közel fele is) be kell érnie azzal, hogy őket várhatóan a „győztesek” preferenciája és akarata szerint fogják irányítani. Eszmei téren ez előnyösebbnek tűnik, mintha a társadalom egésze mínusz egy személy (maga az önkényes zsarnok) lenne ebben a helyzetben. Viszont a lényegen nem változtat az, ha e mennyiségi különbséget vesszük figyelembe, hiszen a kisebbséget képező „vesztesek” csak és csakis abban az esetben érezhetik azt, hogy ők demokratikus bánásmódban részesülnek, ha veszteségük nem a szó szigorú értelmében vett, és állandósult veszteség. Erre akkor van esély, ha a

¹⁰ Demetrius rövid ideig (1604 – 1605) orosz cár volt. Schiller 1804 – 1805 között dolgozott a drámán, és tulajdonképpen az egyéni felelősséget és a napóleoni uralmat állította egymással szembe.

¹¹ Hans Hoppe (2001): *Democracy – The Godthat Failed*, Transaction Publishers In: Nef, 2008: 8.

¹² Robert Nef igen érdekes példán keresztül állítja szembe a két fogalmat: Schiller híres darabjából, a *Tell Vilmosból* idézve érzékelteti a kérdés összetettségét (Nef, 2008: 1 – 2).

többséget számláló „győztes” tábor nem él vissza győzelmével, a többségi elvre hivatkozva.

Nem egyértelmű az sem, hogy a többség által megítélt „jóra” való törekedés mennyire válik késztetéssé vagy kényszerítéssé, és hogy ez mennyire veszélyezteti a társadalom sokszínűségét, mennyire uniformizálja a diverzitást. A modern és szabad társadalmak a viszonylag békés versenyre épülnek, de a többségi túlkapások, a többségi elven alapuló visszaélések, valamint az olyan törekvések, hogy populista és demagóg beszédekkel, manipulatív módszerekkel befolyásolják a társadalmat annak érdekében, hogy a hatalom gyakorlóit többségi tömegtámogatással végezhessék „dolgaikat”, egyáltalán nem ritka jelenség a demokratikusnak nevezett rendszerekben. A demokráciára ilyen formán komoly veszélyek leselkedhetnek.

A kérdésre tehát, hogy a többségi elv védelmezi vagy aláássa-e a szabadságot, nem lehet pusztán egy „igen” vagy „nem” válasszal reagálni. A válasz jelentős mértékben függ a körülményektől és attól, hogy milyen feltételek mellett alkalmazzuk az elvet. Amit viszont biztosra tudhatunk, az az, hogy a kérdés nem merül fel minden ok nélkül. Rákérdezünk, mert tudjuk, hogy a többségi elv ambivalens a szabadság szempontjából: támogatja azt, de ugyanolyan mértékben potenciális veszélyt is jelenthet a szabadságra nézve. Éppen ezért minden demokráciának saját zászlajára kell tűznie az egyének, a kisebbségek védelmezését, és egyben a többség védelmezését is a kollektív érzéketlenséggel szemben. Kihívó, de alapvető feladat egyensúlyt teremteni az egyéni önmegvalósulásra épülő egyéni autonómia, és a többségi elven nyugvó kollektív autonómia között. Egyetlen demokratikus többségnek sem szabad ugyanis elfelednie, hogy a társadalmi pluralizmusból, a kisebbségek újjátámasztási hajlandóságából, kreatív képességeiből elvileg a többség is közvetlenül profitál(hat).

Az eddigiek alapján láthattuk, hogy a többségi elv fogalma nem igazán egyértelmű. Alkalmazása, illetve a rá való hivatkozás ambivalens helyzeteket szülhet, mégis minden demokrácia széles körben használja. Amint korábban is utaltam rá, a többségi elvet bizonyos feltételekhez kötötten célszerű alkalmazni, hogy minél elfogadottabbá tegyék azt a demokratikus értékrenden nyugvó rendszerekben. E feltételek hozzájárulnak ahhoz, hogy tiszteletben tartásukkal a többségi elv önmagában, a maga potenciális veszélyeivel a lehető legkevesebbet árthasson a demokratikus berendezkedésnek. Íme, néhány e feltételek közül.

Először, a demokrácia inkább a megbízásról (*commission*) szól nem pedig az alávetettségről (*submission*). A megbízás azt jelenti, hogy a megbízottak felelőséggel tartoznak a megbízóknak döntéseikért, cselekedeteikért.

Másodszor, demokratikus feltétel, hogy a hatalomgyakorlók bizonyos értékek mentén, premisszákon alapuló kompromisszumok, illetve konszenzus alapján

kormányozzanak.¹³ Mindenekelőtt, egyetértésnek kell születnie abban, hogy milyen kérdésekben, területen alkalmazható, vagy célszerű alkalmazni a tisztán többségi elvet, a kompromisszumot, és milyen kérdésekben tűnik megfelelőbbnek a konszenzusos döntés. Ennek oka, hogy vannak olyan ügyek, mint például a nukleáris fegyverkezés, nukleáris bázisok létesítése, génmanipuláció, amelyekben a döntések zöme visszafordíthatatlan következményekkel járhat, vagy legalábbis azzal, hogy a következő választásokon győztes, „új” többség aligha tehet bármit is az adott ügyben, ha netán változtatni szeretne. (Hasonló helyzet áll fenn például az alkotmányozás, alkotmánymódosítás során, és ezért alkalmazzák a minősített többségi elvet). Más esetekben, mint például a külső veszéllyel szembeni közös fellépésben szintén célszerű a többségi döntés, annál is inkább, mert a veszélyt, a „rosszat” jelentő kérdésekben jóval nagyobb hajlandóságot mutatnak az emberek az egyetértésre, a közös fellépésre. Ugyanígy, alkalmas lehet a többségi döntés új terhek és szabályozások megvívásában. Továbbá, a többségi elv érvényesítése a vezetők megválasztásának szabályozásában, és megválasztásában is célszerű lehet.¹⁴

Ami a kompromisszumot illeti, sem a többség, sem a kisebbség akarata nem érvényesül maradéktalanul. Ez esetben számos elvi lehetőség merül fel, amiből csupán kettőt emelnék ki. Egyfelől, ha adott közügyben a többség enged, a maga belátása szerint elfogadható mértékben, akkor a kisebbség akarata is részben érvényesülhet. Ennek igen komoly hatása lehet, hiszen ha a kisebbség nem érzi magát teljesen kivetettnek, figyelmen kívül hagyott társadalmi csoportnak, akkor a kirekesztődéssel járó elidegenedés és távolodás helyett aktív szerepet vállaló, közösségépítő szerepet tölthet be. Másfelől elképzelhető, hogy adott közügyben a többség, egy másikban viszont a kisebbség akaratát, álláspontját veszik figyelembe. Ilyen formán az akaratok érvényesítését bizonyos mértékig arányosítani lehet többség és kisebbség között, elvileg jelentősen csökkentve ezzel a két tábor között feszülő konfliktusokat. A feszültségek csökkenésének egyik oka talán az lehetne, hogy a kompromisszumkészségnek köszönhetően a „leszavazott” és vesztes” kisebbségnek nem lenne elfogadhatatlanul nagy a vesztenivalója, még

¹³ A félreértések elkerüléséért célszerűnek vélem tisztázni az itt használt fogalmakat. A *premissza*: előzetesen egyeztetett feltétel. A *kompromisszum*: kölcsönös engedményekkel járó megegyezés. A *konszenzus*: közös értékek vagy célok mentén történő egyetértés, megállapodás.

¹⁴ Természetesen, egyszerű példák segítségével nem lehetne kimeríteni a helyzetek sokaságát. Végül, az ilyen példálózás túlzottan leegyszerűsítene az amúgy is összetett kérdést. Ettől függetlenül, érdemes felhívni a figyelmet olyan kérdésekre is, amelyek kapcsán igen nehéz lenne megszabni (még az elvek szintjén is), hogy adott esetben többségi vagy kompromisszumos döntés lenne megfelelőbb. Ilyen lehet: a disztribúció és a redisztribúció; a több vagy kevesebb állami beavatkozás; a több vagy kevesebb szociális juttatás; stb.

akkor sem, ha a szóban forgó kisebbség netán stabilan állandó kisebbség (pl. etnikai vagy vallási).

Harmadszor, a mindenkori többségnek szem előtt kell tartania (és ez egyben korlátként hathat a többségre), hogy nem célszerű visszaélni pozíciójával, a többségi helyzetből származó előnyeivel, hiszen a demokratikus választás nem egyszeri és megismételhetetlen. Alkotmány rögzíti a választások ciklikusságát, ez viszont azt jelent(het)i, hogy akár személyekre (polgárokra) lebontva, a „mai” többség lehet a „holnap” kisebbsége, és fordítva. Ha a jelenlegi többség túlkapásai a következő választások utáni többség túlkapásait fogj generálni, akkor e folyamat aligha vezet közérdeket szolgáló együttműködéshez, kölcsönösséghez, a demokratikus társadalom stabilitásához. A többségi túlkapások korlátozását nem a többség lelkiismeretére kell bízni, annak kordában tartása elsősorban az alkotmány feladata, az alapvető jogok garantálása révén. Az alkotmány tiszteletben tartása viszont nem feltétel, hanem a legalapvetőbb elvárás (és követelmény) minden demokratikus társadalomban.

Negyedszer, demokratikus feltételként említendő, hogy a mindenkori többség ne tegyen sorozatban olyan hatalmi intézkedéseket, amelyek elsődleges célja a hatalom bebetonozása, illetve az, hogy a következő választásokon ellehetetlenítse a jelenlegi kisebbség esetleges győzelmének esélyeit, hatalomra jutásának lehetőségét.

Ötödször, demokratikus feltételként tételezhető az is, hogy minden „új” többség jogában áll, mi több, kötelessége korábbi többségi döntések korrigálása, ha a korrekcióval demokratikusabbá teszi a társadalmat, összhangba hozza a korábbi döntéseket a fennálló alkotmánnyal.

Következtetés

A fentiek alapján tehát elképzelhető olyan interpretáció, hogy a képviseleti demokrácia nem demokrácia a szó eredeti értelmében. A modern demokráciák túlnyomó többsége azonban többségi elven nyugvó képviseleti demokrácia, ezért ennek keretei között kell a lehető legjobb megoldásokat keresnünk. De, miben áll e megoldás? Tény, hogy a képviseleti demokrácia nem teljesíti az eredeti értelemben vett demokrácia két alapvető követelményét: a mindenki kormányzását, és a döntésekben való egyenlő részvételt. Vigasztalón talán elfogadhatjuk, hogy maximalizációs törekvéssel a többségi elv közelít a két alapfeltételhez, hiszen minél nagyobb a többség, annál inkább haladunk a „mindenki kormányzásának elve”, illetve a „minden polgár egyenlő részvételének elve” felé. Ne feledjük azonban, mindez nem közvetlen formában (a Schmitt féle *identitás* mentén) zajlik.

A „tökéletes” megoldás helyett a képviseleti demokrácia létrehozhat egy olyant, amely a lehető „legkevesebb gonoszsággal járó kormányzatot” eredményezi. (Spitz, 1984: 161.) A közvetett demokrácia lehet ilyen, de csak abban az

esetben, ha jól meghatározott feltételek mellett alkalmazzuk a többségi elvet, ha sikerül konszenzusra jutni alapvető „játékszabályok” terén. A többségi elv ésszerű behatárolása nélkül aligha lehet elérni, hogy a többség védelmezze a kisebbségek (beleértve az egyént is) szabadságát. Ha nincs behatárolás, mindenkinek szembesülnie kell a többségi elv potenciális veszélyeivel. Végző soron arról van szó, hogy hosszú távon csak az önmagát korlátozó demokrácia lehet működőképes és sikeres.

Irodalom

- Arisztotelész (1969): *Politika*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Berg, E. (1965): *Democracy and the Majority Principle*, Akademiförlaget, Stockholm.
- Dickerson, M. – Flanagan, Th.(1990): *An Introduction to Government and Politics*, Nelson, Canada.
- Hayek, F. (1995): *Piac és szabadság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Heinberg, J. G. (1926): '*History of the Majority Principle*' In: The American Political Science Review, (Vol.20, No.1: 52–68)
(http://www.jstor.org/stable/1945098?seq=1#page_scan_tab_contents)
- Hülvely István (2012): '*Többségi elv és demokrácia*' In: XXI. század – Tudományos Közlemények, 2012/27, 53–57.
- Körösényi András (2005): *Vezér és demokrácia*, L'Harmattan.
- Nagy Levente (2015): *Választás és arányosság*, Debrecen.
- Nef, R. (June, 2008): '*Does the principle of majority rule represent a threat to liberty?*' In: Liberales Institut (<http://www.libinst.ch/publikationen/LI-Paper-Nef-Majority.pdf>) (Letöltve 2015.09.28)
- Platón: *Szókratész védőbeszéde*. X, (mek.miiif.hu/00400/00460/00460.htm)
(letöltve 2015.09.25)
- Rousseau, J. J. (1972): *A társadalmi szerződés*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Sartori, G. (1999): *Demokrácia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Sartori, G. (2003): *Összehasonlító alkotmánymérnökség*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Spitz, E. (1984): *Majority Rule*, Chatman House Publishers Inc., New Jersey.